

Opis źródła:

Przedstawione źródło to testament pewnego mieszkańca Bnina, Łukasza Gąsiorowskiego, spisany w 1656 r. Sam gród bniński istniał już w czasach monarchii pierwszych Piastów. Był jednym z elementów systemu zewnętrznego chroniącego Poznań i jako taki mógł paść ofiarą najazdu księcia czeskiego Brzetysława w 1038 r. Odbudowa grodu miała prawdopodobnie miejsce w początkach rządów Władysława Laskonogiego w Wielkopolsce. W 1232 r. odnotowany był pierwszy znany kasztelan. Lokacji miejskiej dokonano pod koniec XIV w. Pod koniec średniowiecza i u progu nowożytności Bnin nie był już znaczącym ośrodkiem miejskim i nie odgrywał ważniejszej roli w Wielkopolsce. Był miasteczkiem rolniczym. W XVI w. w mieście notowano po kilku szewców, komorników, szynkarek, krawców, rzeźników, piekarzy, garncarzy, kowali, prasołów, bednarzy, płócienników i kuśnierzy. Rzemiosło Bnina opierało się zatem na usługach, przetwórstwie i produkcji najważniejszych towarów dla mieszkańców pobliskich wsi. W czasach staropolskich większość mieszkańców Bnina to Polacy wyznania rzymskokatolickiego, niezbyt liczni byli także Żydzi i Niemcy. Obecnie, od końca 1960 r. Bnin jest częścią Kórnika. Przedstawiony zapis testamentowy znajduje się w księdze sądu i urzędu wójtowsko-ławniczego w Bninie z lat 1574–1688. W sumie zachowana księga zawiera 81 zapisek, z czego 72 to sprawy testamentowe. Omawiana księga była wynikiem działalności ławy miejskiej, funkcjonującej według prawa magdeburskiego. Prawdopodobnie jakiś czas po przeprowadzonej lokacji wójtostwo dziedziczne zostało wykupione przez radę miejską, a stanowisko wójta obsadzano na podstawie wyborów. Ławę miejską tworzyli wójt, landwójt oraz siedmiu do dziewięciu ławników. Do głównych zadań ławy miejskiej należało sprawowanie sądu wójtowskiego, w którym prowadzono sądownictwo sporne i niesporne. Przed ławą stawali mieszczanie zeznający w sprawach posagowych, poręczeniach, kwitacjach, darowiznach, o obciążenie majątku, czy spłatę długu. Testamenty, których przykład mamy poniżej, to wdzięczny obiekt badań. Z tego typu źródła można uzyskać informacje o panujących w mieście obyczajach, stosunkach rodzinnych i międzyludzkich, wielkości majątków, czy długach. To źródło poznania kultury materialnej, obyczajowości, czy zasięgów geograficznych kontaktów międzyludzkich¹.

¹ I. Radtke, *Kancelaria miasta Poznania do roku 1570*, Warszawa 1967, s. 148–152; M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 88, 110, 115; S.K. Potocki, *W czasach staropolskich, Z dziejów Kórnik i Bnina*, t. 1, red. J. Fogel, Poznań 2007; A. Bartoszewicz, *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012, s. 88–104; *Księga testamentów miasta Bnina. Zapiski z lat 1574–1688 (1729)*, oprac. i wyd. N. Delestowicz, Poznań 2023, s. 11–20, 22–37.

Miejsce wydania:

Księga testamentów miasta Bnina. Zapiski z lat 1574–1688 (1729), oprac. i wyd. N. Delestowicz, Poznań 2023.

Miejsce przechowywania źródła:

Archiwum Państwowe w Poznaniu, Akta miasta Bnin, sygn. 53/1114/0/-/I/12

[<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/267747/edition.236734#description>]

Tekst źródła:

Księga testamentów miasta Bnina. Zapiski z lat 1574–1688 (1729), oprac. i wyd. N. Delestowicz, Poznań 2023, s. 109–110.

Testament Łukasza Gąsiorowskiego z 17 lutego [1656 r.]

Testament albo ostatnia wola Łukasza Gąsiorowskiego. Będąc że dobrego zdrowia, ostatnią wolę swoją rozprawił, życząc sobie, żeby po śmierci jego kłopotu nie było między dziećmi, także między żoną terazniejszą, a cokolwiek się naznaczy, żeby każdy na swoim przestawał pod błogosławieństwem Bożym i ojcowskim, w ten sposób.

Naprzód żonie mojej Reginie ze trojgiem dzieci, Janem, Elżbietą i Reginą roli półśladu, którym kupił po Psarskim zasiewkiem oziminą i jarzyną zasianą. Także na Giecewym półśledzie, które idzie przez Bęcien i na przymiarku do tej roli należącej, z jednej strony podle Krystka, a [z] drugiej podle Szukały, oddawszy kopczyznę Giecewi. Woły, którym kupił u Mozgały, parę janeczków bestrych, parę krów burych, parę jałowic, para jedna czerwona cielna, druga dwuletnia łysa, owiec, których jest pół kopy i 5, to na pół rozdzielić żonie i z drugimi dziećmi. Ogród u bramy Siudzińskiej, którym kupił z tym miejscem, kędy mieszkam, także kobyłę siwą, która od księdza brata jej. Także źrzebka płowego i źrzebie latosie z domostwem, żeby nie występowała, ażby jej dano zł 100. Świni, które by pozostały, w pół, tak dzieciom, jako i żonie z drugimi dziećmi.

Dzieciom pierwszej żony roli ślad z zasiewkiem terazniejszym, mianowicie: Jadwidze, Małgorzacie, Katarzynie, Ewie. Syna Wojciecha, jeżeli będą chcieli przypuścić do działu równego, żeby wprzód przyniósł zł 200, co pobrał pieniędzy oraz jako i pasy 2, jeden złocisty a drugi srebrny. Krów 4 zostawiam na równy dział, wołów 4, a parę zostawić na długi i przedać, koń jeden sowy, wałach, a kobyła wrona. Zasiewek na Giecewej roli, oddawszy kopczyznę, to zebrawszy i stąd długi płacić. Które półśledzie idzie podle Helzinego, a z drugą stronę Jędrichowej Żmindskiego śladu, także przymiarek pod cegielnicę podle Kaliesek. Żyta

cokolwiek jest w stodole, to żonie na wyżywienie z dziećmi. Cokolwiek by zbyło, to na długi, jeżeli Pan Bóg zachowa w dobrym zdrowiu. Z tej jarzyny, która jest w stodole, to pozasiewać, tak żonie z dziećmi, jako i drugim.

Ogród przed Żmindą dzieciom pierwszej żony, ich matki. Co się tknie sprzątnienia tego co na długi, to dzieci będą powinny sprzedać, a opiekunom oddać do płacenia długów, które by się pokazały. Słodów na dwie sztuce pszenicznego, także pszenicy w stodole, to stąd popłacić na długi, to ad pia opera obrócić. Jeżeliby stąd długi nie wystaly, tedy dzieci powinny o nich wiedzieć, nie żona.

Długi, którem winien. Po Donajskim na jego syna Bartosza grzywien 40 i płat od kilku czasów, jako jest obliga w księgach wójtowskich, tylkom dał beczkę piwa, kiedyśmy go wkupowali z nieboszczykiem Kozłem na rżę mi szło do Swaka i Swakowi zł 7, i do c[e]chu gr 18. Szpital[o]wych pieniędzy, które były po Gabrielu Buckim zł 15. Po Skopku Pawle grzywien 10. Po parobku kulawym, który służył u Donajskiego, grzywien 3. To mi tych pieniędzy opiekuni dali na winne kiedyśmy dali dla Buckiej, co poszła za mąż bez wiadomości nieboszczyka pana wojewody. Józefczanka, która należy do sukcesji, grzywien 14, które były u Organisty nieboszczyka, tenże odebrał od sumy po śmierci jego, niż się ten z niej dawał. Siudzińskich grzywien 9, co do nich należą. Te grzywien 5, które są u Toboły, to oddać ad pia opera.

Słowniczek pojęć:

Półślad, półśledź – miara powierzchni pola stanowiąca połowę śladu i wynosząca około 7 ha.

Ozimina – gatunki zbóż wysiewane na polach jesienią.

Jarzyna – zboże jare, czyli wysiewane na wiosnę.

Przymiarek – część gruntu poza wymierzonym łanem, będąca dodatkiem do pola głównego.

Podle – tu: obok.

Kopczyzna – sześćdziesiąta część zbiorów otrzymywana jako zapłata za uprawę gruntu.

Bestrych – pstrych.

Jałowice – jałówki, krowy. Samice krowy, które nie miały jeszcze młodych.

Para jedna czerwona – para bydła czerwono-białego

Kopa – tu: sześćdziesiąt.

Kędy – tu: gdzie.

Żrzebię – źrzebię, młode konia.

Latosi – tegoroczny.

Ślad – znikoma ilość czegoś.

Przedać – sprzedać

Sowy – chory na nogieć, schorzenie oczne koni (także bydła)

Wałach – wykastrowany koń

Wrona – czarna.

Jarzny – pole przeznaczone pod wiosenny zasiew zboża

Słód – skielkowane i wysuszone ziarno zbóż, stanowiące surowiec w produkcji piwa i whisky oraz niektórych innych potraw

Ad pia opera – na pobożne uczynki.

Nie wystaly – nie uległy przedawnieniu

Płat – tu: płaca.

Oblig – pisemne uznanie długu

Na winne – na niespłacone należności.

Wojewoda – chodzi o Zygmunta Grudzińskiego, wojewodę inowrocławskiego i kaliskiego oraz właściciela Bnina

Pytania do źródła:

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Czym Łukasz Gąsiorowski motywował spisanie swojej ostatniej woli na piśmie?
2. Czego – na podstawie źródła – można się dowiedzieć o stosunkach rodzinnych spisującego testament?
3. Co wchodziło w skład majątku spisującego testament?
4. Jakie informacje o strukturze zawodowej i społecznej Bnina w połowie XVII w. dostarcza przedstawione źródło?
5. Jak – w świetle przedstawionego zapisu testamentowego – wyglądał prywatnoprawny obrót nieruchomościami w połowie XVII w. w Wielkopolsce?
6. Na podstawie uzyskanych z testamentu informacji, scharakteryzuj relacje międzyludzkie społeczności Bnina.

Literatura pomocnicza:

Bogucka M., Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 86, 110, 115.

Potocki S.K., *W czasach staropolskich*, w: *Z dziejów Kórnik i Bnina*, t. 1, red. J. Fogel, Poznań 2007.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 1, red. F. Sulimirski, B. Chlebowski, J. Krzywicki, W. Walewski, t. 1–15, Warszawa 1880, s. 255

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. F. Sulimirski, B. Chlebowski, J. Krzywicki, W. Walewski, t. 15, cz. 1, Warszawa 1900, s. 167

Najważniejsze cezury:

Przedstawiony zapis testamentowy pochodzi z roku 1656. 17 stycznia tego roku elektor brandenburski Fryderyk Wilhelm Hohenzollern uznał się lennikiem Szwecji, zrywając tym samym zależność lenną od Polski. Cały czas toczyły się działania wojenne związane z wojną polsko-szwedzką, zwaną potopem. W lutym Szwedzi oblegli Zamek w Malborku. W tym samym miesiącu odnieśli zwycięstwo w bitwie pod Gołębkiem i rozpoczęło się oblężenie Zamościa. Pod koniec marca pokonano Szwedów w bitwie pod Niskiem. 1 kwietnia 1656 r. król Jan Kazimierz w katedrze lwowskiej złożył uroczyste ślubowanie, podczas którego ogłosił Matkę Boską Królową Korony Polskiej i zaprzysiął walkę z najazdem szwedzkim aż do pełnego zwycięstwa. Niedługo potem strona polska odniosła dwa znaczne zwycięstwa nad wrogiem z północy: pod Kozienicami i pod Warką. Kolejne tygodnie przynosiły większe sukcesy stronie szwedzkiej. W czerwcu w Malborku zawarto traktat pomiędzy elektorem Brandenburgii Fryderykiem Wilhelmem I a królem Szwecji Karolem X Gustawem, na mocy którego elektor, w zamian za pomoc militarną, miał otrzymać cztery województwa, które łączyłyby Prusy Książęce z Brandenburgią. Wkrótce po tym wydarzeniu Szwedzi – dzięki poświęceniom polskich i litewskich chłopów polskich – utracili Warszawę. W sierpniu oddziały hetmana Stefana Czarnieckiego rozbiły półtoratysięczny oddział Szwedów pod Łowiczem. 8 października miała miejsce bitwa pod Prostkami pomiędzy sprzymierzonymi wojskami Rzeczypospolitej i Tatarów pod dowództwem hetmana polnego litewskiego Wincentego Gosiewskiego a wojskami brandenbursko-szwedzkimi pod dowództwem Jerzego Fryderyka Waldecka z posiłkującą go jazdą Bogusława Radziwiłła. 3 listopada zawarto antyszwedzki sojusz Rosji z Polską w Niemieży. W grudniu w Radnot na Węgrzech zawarty został układ o rozbiórce Polski. Przystąpili do niego król Szwecji Karol Gustaw, książę siedmiogrodzki Jerzy Rakoczy, Bohdan Chmielnicki oraz Bogusław Radziwiłł. Nie został on jednak zrealizowany w związku z rozwojem działań wojennych na niekorzyść Szwecji. W styczniu 1656 r. w Szwajcarii wybuchła wojna domowa między katolikami a protestantami. Armia katolicka pokonała protestantów w bitwie pod Villmergen, co ostatecznie doprowadziło na początku marca do podpisania traktatu pokojowego kończącego konflikt. W maju Rosja wypowiedziała wojnę Szwecji. W tym samym miesiącu w wojnie wenecko-tureckiej flota

wenecka zwyciężyła w bitwie morskiej pod Hellespontem. Także w 1656 r. po objęciu urzędu wielkiego wezyra przez Mohameda z rodu Köprülü, miał miejsce początek odrodzenia potęgi i ekspansji militarnej Turcji w Europie.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Karolina Maciaszek